

EĞİTİMDE PSİKOLOJİK TERBİYENİN ROLÜ VE İSLAMDA EĞİTİM

Osman SEZGİN

İnsan eğitimi en zor halledilebilen meselelerden birisi belkide birincisidir. İnsan kadar katı, sert, aynı zamanda insan kadar zayıf, güçsüz, aciz bir varlık yoktur. Kısacası insan zıdıkları bünyesinde toplanan komplike bir mahluktur.

Son dönemlerde tatbik edilen eğitim sistemimizden müsbet neticeler alınamamıştır. Zira bu eğitim sistemi bizim milli bünyemize uygun değildir. Bizim hamurumuz kültürümüz Türk - İslam felsefesi ile yoğurulmuştur. Bütün dünyayı etkileyen eğitim sistemlerinde, eğitim nazariyelerinde ve eğitim felsefesinde fazileti namına ne kadar müsbet fikir, ilke ve iddia varsa hepsi islamiyetin eğitimimize getirdiği değerlerde mevcuttur.

Terbiyede hareket noktasını ve gelişme vetiresini, terbiye ilminin mekanizmasını, ahlaki buutlarını islam eğitimcileri ortaya koymuşlardır. Gazzali, Farabi, Burhaneddin Zernuci, İbn Sina, İbn Rüşd, Yusuf Has Hacib gibi filozof ve bilginler islam terbiye sistemi içinde yetişmişler hür düşünceli ve ilmi müdafaa etmişlerdir.

Dünya eğitimcileri terbiyenin nihai gayesini «iyi vatandaş yetiştirmek» şeklinde ifade ederler. İslamda terbiyenin nihai amacını «iyi insan yetiştirmek» diye ifade edebiliriz.

İslam terbiyesinin değişmez kaideleri ve temel felsefesi, sevgi, şefkat, doğruluk, iyilik ve iyimserliktir. Af ve beşarettir. Allah'a Rasulüne ve emir sahiplerine itaattir.

Baş döndürücü bir hızla ilerleyen ilim ve teknik İslam'ın tek bir noktasını dahi hilaf-ı hakikat bulmamış hatta bulamamıştır.

Takdir edilir ki böyle bir dinin eğitim sistemi tahdit edilmiş sahi-

feler içerisinde arzu edilen gayeye matuf olarak anlatılamaz. Bundan ötürü, konuyu özet olarak ifade etmeye çalışacağız.

İNSAN NEDİR?

İslamda eğitimin nasıl olduğunu izah etmeden önce İslam'ın insana nasıl baktığını, insan denen varlığı nasıl telakki ettiğini bilmek lazımdır. Zira ben anlatacağım eğitimin konusunu insan üzerine teassüs ettirdiğim için İslam'ın insana hangi gözle baktığını belirtirsem arzumu, meramımı daha güzel izah edebilirim.

İnsan nedir sorusunu İslam'a göre cevaplandırmadan önce başka ilim ve disiplinlerin bu soruya verdiği cevabı belirtmek İslam'ın verdiği cevabın mükemmelliğini ortaya çıkarması bakımından ehemmiyeti haizdir.

İlim, Felsefe, Sanat ve Din insan nedir sorusuna ayrı ayrı cevaplar veriyorlar. İlim insanı gerek teşrih masasında gerek laboratuvarında yalnız maddesi yönünden tanıtır. Bu yüzden bazı ilimlerin tamttığı insan yaşayan insandan çok kadavra insandır. Biz yaşayan insanın ne olduğu sorusuna cevap arıyoruz. Sanat insanı duygudan ibaret gördüğü için realitedeki insanı anlamak ve tanıtmaktan uzaktır. O da konuya yalnız bir yönünden bakmakta, tatmin edici olmamaktadır. Felsefenin insana bakışı elbetteki çok daha ileri, çok daha bütünü götürücü bir manzara arz etmektedir. Ancak felsefe insanı mazisi ve müstakbeliyle kavramak noktasında yaya kalıyor. Bunun başlıca sebebi felsefenin kullandığı aracın, akılın insandaki sevgi ve aşktan kaynaklanan esrarengiz yönü anlamakta kifayetsiz oluşudur. Şu ana kadar saydığım disiplinlerin birer yönünü ele alarak değerlendirdikleri insana bunların tümünü dikkate alarak bakan tek müessese dindir. Burada din sözünden İslam'iyeti kasdettiğimi belirtmek gerekir.

Şimdi şu soruyu soralım. İnsanla onun en yakın basamağı olan hayvan arasında bir fark var mıdır? Varsa bu derece farkı mı yoksa mahiyet farkı mıdır? Bu soruların cevabını vermeden önce bir noktaya dikkat çekmek isterim. Antropolojik, Biyolojik, Psikolojik vs. nazariyelerin hiç biri tek başına insan ve insanın iç gelişmesini Kur'ani manada anlamamaktadır. Çünkü bunlar mahiyetleri itibariyle insana yalnız bir yönünden bakıyor, bütün halinde insanı mütalaa edemiyorlar. Halbuki insan girift (komplike) zıdları benliğinde toplayan bir yapıya sahiptir. İnsan ruhi özelliklerle bedeni, yani maddi özellikleri birleştiren bir varlıktır. Ancak insan bunların ayrı ayrı hiçbirini değildir. İnsan bunla-

rın birleşmesiyle ortaya çıkan bir başka varlıktır. Suyun hidrojen ve oksijenden teşekkül ettiğini hepimiz biliriz. Ama su denince aklımıza onlar gelmez. Su denen bir şey gelir. Kur'an'ın insana bakışı da bizim suya bakışımızı andırmaktadır. Bu insan yaşayan ve benliğini fiil halinde izhar eden bir şeydir. Olmuş bitmiş değil, olmakta olan birşey. Bir fiil bir akt. Yani neşvünema halinde bir varlık. Hidrojen ve oksijen üzerindeki bilgimiz hangi ölçüye varırsa varsın bunları ayrı ayrı ele almak bize suyu kazandırmaz. Aynen bunun gibi ruh veya madde üzerindeki bilgilerimiz yine ayrı ayrı ne kadar ilerlemiş olursa olsun bize insan denen canlı mahluku kazandırmaz.

Demek oluyor ki ilmi ve felsefi nazariyeler insanın yalnız bir yönünü ağırlık vererek baktıkları için onu bir bütün olarak ele alan Kur'an'ın ulaştığı neticelere ulaşamazlar.

Az önce sorduğum soruyu tekrar edeyim: İnsanla hayvan arasında bir fark var mıdır? Varsa derece mi yoksa mahiyet farkı mıdır? Bu soru darwinizm'in zuhurundan beri ilim ve felsefenin başlıca meselelerinden birini çerçevelemektedir.

İnsanla hayvan arasında mahiyet farkı görmeyenler insanla hayvanın biyolojik bünyelerinden hareketle işe başladıklarından insanı tam olarak anlayamamışlardır.

İnsanla hayvan arasında bir mahiyet farkı düşünülemez mi? Bir defa insanla hayvandaki maharet ve kabiliyetlerin aynı cinsten olmadığı dolayısıyla bu iki varlığın tekamüllerinin aynı manayı taşımadığı ve bu yüzden bunların müşterek meziyetlerine bakarak ikisinin aynı çizgide varlıklar olduğunu söylemenin mümkün bulunmadığı iddia edilmiştir. Nitekim mütefekkir ÜXKÜL insanın en mükemmel hayvan olmadığını, mükemmelliğin her varlık için ayrı bir mana taşıdığını isbat eden tecrübelerle Darwinizm'i korkunç şekilde sarsmıştır. ÜXKÜL tecrübeleriyle şunu göstermiştir:

Hayvanla insanı aynı varlık saymak insanı bu varlığın en çok gelişeni görmek temelinden yanlıştır. Çünkü insan hayvanın en çok gelişeni değildir. İnsan bir başka varlıktır. Hayvanlarda öyle gelişmeler vardır ki bunların onda birinin dahi insanda var olduğunu söyleyemeyiz. O noktada o hayvan insandan çok ileridir. Mesela bir gece kelebeğini ele alalım: Bu mahlukun iştme mekanizması hiç bir varlıkta görülemeyecek kadar gelişmiştir, ama yalnız yarasanın çıkardığı titreşimlere karşı. Yarasanın çıkardığı «pip» sesini büyük bir mükemmellikte işiten bu hayvan, mesela bomba sesini duyamaz. Ondaki iştme mükemmelliği düşmanı olan yarasanın çıkardığı özel sesler içindir. Bu haliyle gece kelebeği hem insandan hem de öteki bütün hayvanlardan mükemmeldir.

Bir başka misal de kenedir. Bu küçük hayvan kör olmasına rağmen avını esrarengiz bir isabet kudretiyle tesbit edebilmektedir. Bu kuvvet koku alma gücüdür. Kenenin koku alma gücündeki mükemmellik yalnız memeli hayvanların cildinden çıkan koku için geçerlidir. Kene başka kokuları almaz, fakat diğer hayvanların hiçbirisi de sözü edilen kokuyu kene kadar mükemmel alamazlar. Kene memeli hayvanların sürtünebileceği alçak dallara sığınarak onların geçmesini bekler ve geçme anını da kendini hayvanın üstüne bırakır. Avını yalnız ve yalnız mahut kokusundan farkeder. Farz-ı muhal hayvan mahut kokuyu çıkarmadan keneye sürünse kene bunun farkında olmaz.

Demek oluyor ki her varlığın, en mükemmeli temsil ettiği bir alan vardır. O halde insanı en mükemmel hayvan saymak asla isabetli değildir. Onun mükemmelliğini bir başka alanda aramak gerekir. O alan insana has bir alandır. Ve o alanın özelliğini hayvanların her hangi birinde bulmak mümkün değildir. Aynı zamanda insanla hayvan arasında başka mahiyet farkları da vardır. Şöyleki:

İnsanla hayvan arasında cemiyetçilik farkı vardır. Hayvanlar sürü halinde yaşayabilir. Yani sürüler teşkil edebilirler ama asla ve asla cemiyet kuramaz, cemiyetçi olamazlar.

İnsan normal olarak biyolojik kanunlara göre iki sene üç aylık zaman zarfında dünyaya gelmesi gerekir. Fakat dokuz ay on günde (istisnalar kaideyi bozmaz) dünyaya geliyor. Bunun izahı mümkün değildir.

Dünyanın en yırtıcı mahluku bile aç değilse ve kendisine karşı bir tehlike yoksa saldırmaz. Fakat insan karnı tok sırtı pek olsada ihtirasının neticesi olarak daima saldırgandır.

Hayvanda mimetisme vardır. Yani taklitçidir. İnsanda ise idendification vardır. İdendification basit bir taklit olmayıp içinden gelerek isteyerek onun gibi olma arzusundadır.

O halde insanın hayvanla arasındaki biyolojik aynılık ve bunun ulaştığı müşterek tezahürler ne kadar gerçek olursa olsun yinede insana hayvan arasında bir mahiyet farkı vardır. Bu düşüncelerden hareket eden mütefekkir **Max SCHELER** «geist teorisi» adıyla bilinen nazariyesini geliştirmiştir. **SCHELER** Darwinizm'in dayandığı biyolojik tekmüle dokunmadan insanla hayvan arasında bir mahiyet farkı bulunduğunu bir başka yoldan giderek isbata çalışmıştır.

SCHELER biraz sonra izah edeceğim şekilde İslam alimlerine has bir tavırla insanı birbiriyle ilgisi olmayan iki ayrı varlık sahasına ayırır. 1) Psikovital varlık 2) Geist varlık. Birinci varlık sahasında insan hayvanla birleştiği gibi öteki varlıklarla da müştereklik arzeder. Şu var ki psikovital varlık alanı dört basamaktan teşekkül eder ve bunların

yalnız ilki vital tepki bütün canlılarda müşterektir. Öteki üç basamak olan instenkt, hafıza, zeka yalnız hayvan ve insanda mevcuttur¹.

İnsanı hayvandan ayırd eden ve yalnız insanda bulunan öteki varlık alanı, yani geist alanına gelince. O alan psikoloji ve biyolojinin tetkik gücünün ötesinde kalır. O halde insan bu ilimlerin el atamayacağı bir alandan kaynaklanan bazı özellikler taşımaktadır. Ve insanın bu alandan, yani geist'ten neş'et eden özelliklerinden hiçbirini hayvana atfetmek mümkün değildir. Kısaca geist, insanda yalnız insanda tecelli eden bir zuhurdur.

Bu kısa izahtan sonra Kur'an'ı Kerim'in verdiği malumata göre insanın ne olduğunu anlatmaya başlayabilirim. **K. Kerim** insandan bahsederken iki ifade kullanır. «İnsanı topraktan yarattık, insan Allah'dan bir nefha, bir parça (nefes)dir. **Topraktan** yaratılan insanın beden yönüdür. Bu yönüyle insan biyolojik tekamülün konusu olabilir ve biyolojik nazariyelerin izah alanlarına girebilir. Ve bu yönden de insan mükemmeldir. Bu mükemmelliğinin neticesi olarak da onun fevkalade zekâ güçlerini müşahede ederiz. Ama bu fevkaladelikler insanın tamamı değildir. Yani bunlar - insanın esas benliği olan ruhu değildir. Bu ruhu, insana has ruh olan ve biraz önce işaret ettiğim nefha-i ilahiyeden ayırmak için İslâm alimleri ruhi hayvani tabirini kullanırlar. İşte gerek Darwinist'lerin, gerekse psikolog ve psikiyatrların uğraştıkları «ruh» Bu ruhtur ki **SCHELER** bunu insanın hayvanla müşterek alanı olan varlık alanında sayarak çok isabetli bir noktaya gelmiştir. O halde psikoloji ve biyolojinin psi'si ile insana has ruhi insani ve nefha-i ilahiyyi veya geisti birbirinden ayırmak gerekmektedir. İnsan bu ruhuyla hayvanm hiç ayak atamadığı alemler ve güçlerle irtibat halindedir.

Bu noktadan bakılınca insanı en mükemmel anlayan, anlatan, idrak eden, mütalaa eden dindir. İnsanı böyle mükemmel anladığı için de insanı talim ve terbiye etmede en mükemmele varmıştır.

İSLÂM EĞİTİMİ

Millî eğitimimiz bir bunalım devri geçirmekte, ilkokuldan üniversiteye kadar bütün eğitim kurumlarında bir dejenerasyon havası esmektedir. Bu durumdan kurtulmamızın çaresi nedir? Eğitimcilerimizin ço-

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kant ve Scheler'de İnsan Problemleri, Max Sehelerde Kişilik Problemi, İnsanın Kamardaki Yeri (Yazarı Bedia Akarsu).

ğu çareyi batı eğitim sistemlerinde aramakta Avrupalı, Amerikalı pedagogların fikirlerini savunmaktadırlar. Yalnız tarihimizde batı eğitim sistemi istikametinde geçirdiğimiz tecrübelerden, giriştiğimiz uygulamalardan beklediğimiz müsbet netice elde edilememiştir. Aksine öğretmen öğrenci çatışmaları, genç nesillerin bir birine düşman olmaları gibi eğitim tarihimizde hiç görülmemiş felaketler ortaya çıkmıştır. Hatta bazı zamanlarda okul aile çatışması büyük buutlar kazanmış ve dolayısıyla okumaya karşı ilgisizlik baş göstermiştir ki bu ne büyük bir felakettir. Okumaya karşı gösterilen bu ilgisizliğin tek sebebi biraz önce belirtmeye çalıştığım ve milletler için en büyük tehlikelerin başında gelen ahenksizliktir.

İnsanını eğitip, bu meselesini halletmeyen milletler için müstakil yaşayıp, güçlü olma azmi ortadan kalkar. Hasta ve dejenere olmuş bir gençliğin milli duyguları kaybolur. Başka milletlere hayranlık duygusu gelişir. «Kökü mazide bir ati» olmak dini ve milli duyguların kuvvetlenmesiyle meydana gelir. O halde nazariyeyi değiştirmek, tarihimizi yapan fikir ve kültür sistemine, kendi eserimize, kendi benliğimize dönmek mecburiyetindeyiz.

Bizim kültürümüzün, terbiye sistemimizin mayası İslamiyettir. İslamiyetin getirdiği değerlerdir. Bütün dünyaya müessir olan eğitim sistemlerinde, eğitim nazariyelerinde ve eğitim felsefesinde fazilet namına ne kadar müsbet fikir, ilke ve iddia varsa hepsi İslamiyetin eğitimimize getirdiği değerlerde mevcuttur.

Meselâ, Oxford Üniversitesi Türk İslam okullarım (Medrese) örnek almıştır. 1973'te A.B.D. İlim ve Sanat Akademisine üye seçilen Profesör Oktay Sinanoğlu, dünyanın en büyük dergilerinde yayınladığı araştırmaları, kurduğu «Atom ve Moleküllerin Çok Elektron Teorisi» ve diğer eserleri ile dünya çapında bir şöhrettir. Milli şuur sahibi bir zat olan Sinanoğlu çağdaş üniversite geleneğinin Avrupaya Türk İslam aleminden geçtiğini Oxford üniversitesinin aynen Türk - İslam okullarını örnek aldığı söylemiştir.

İslam terbiyesi rasyonel bir işleyiştir. Bu terbiye dünya eğitimcilerini bir noktada toplayacak, birleştirecek ilmi gerçeklerle doludur.

Terbiyede hareket noktasını ve gelişme vetiresini, terbiye ilminin stratejisini, mekanizmasını, ahlaki buutlarını İslam eğitimcileri ortaya koymuşlardır. Gazzali, Farabi, Burhaneddin Zernuci, İbn Sina, İbn Rüşd, Yusuf Has Hacib gibi filozof ve bilginler İslam terbiye sistemi içinde yetişmişler, hür düşünceli ve ilmi müdafaa etmişlerdir.

Dünya eğitimcileri terbiyenin nihai gayesini «iyi vatandaş yetiştir-

mek» şeklinde ifade ederler. İslam ise terbiyenin nihai gayesini «iyi insan yetiştirmek» olarak tesbit etmiştir.

İslâmi eğitim ilkelerinde kişiyi bütünüyle ve her yönüyle ele almak, çocuğun fitratına uygun bir eğitim usulü uygulamak teklif ve tavsiye olunmuştur. Çağdaş psikolojinin görüşü ve modern pedagojinin iddiası da bu istikamettedir.

İslâm terbiyecilerinin görüşlerine göre, ruhi hayat zaman içinde değişken ve esnek bir özellik gösterir. İşte ruhun bu özelliğidir ki eğitime imkan kazandırır. Eğitim dünyasında bu fikri benimsemeyen yoktur.

İnsanı yalnız maddi yapısı, fizyolojik özellikleri ile vasıflandıranlar eğitimin yarım kalmasına sebep olmuşlardır. Maddeci idealizmde de eğitim açısından yarım kalmış bir uygulama hakimdir. «Üretim için eğitim» «Zihni mükemmeliyet yerine ekonomik verim» kaidelerini ileri sürenler aynı şekilde yetersizliğe düşmüşler, eğitimin kültürel ve ahlaki buudlarını ihmal etmişlerdir.

İslâm eğitimi bütün teferruatı ile bir bütünlük arzeder. İslâm terbiyesinde boş zaman yoktur. İslâm terbiye ve eğitim usulü zamanı, beden ve ruhun ihtiyaç ve özelliklerine göre doldurmuş ve değerlendirmiştir. İslamiyet insanı yalnız ibadetle görevlendirmez. İnsan hayatında ibadet kadar işin, iş kadar dinlenmenin ve eğlenmenin de yeri vardır.

İslâm terbiyesinde aktiflik esas alınmıştır. Hayatın devamı gelişmesi ve yükselmesi faaliyet ve mücadele ile mümkündür. Hayat mücadeleden ibarettir.

İslâm eğitiminde itidal, ahenk ve denge hakimdir. Kişinin birbirine zıt çeşitli ferdi arzularıyla sosyal talep ve arzular arasında ilgiler bulması, yetişen nesillerin, yetişmekte olan nesillerle ve bütün devirlerle ilgi kurması ahenk, itidal ve denge nizamının gereğidir.

İslâm eğitimi negativizmi reddeder. İslâm pedagojisi gerçekçi ve deterministtir. İnsanın müsbet bir kuvvet olmasını ister.

İslâm terbiyesinin değişmez kaideleri ve temel felsefesi sevgi, şefkat, doğruluk, iyilik ve ye'se düşmemektir. Af ve beşarettir.

İslâm literatüründe eğitim yani terbiye şu şekilde tarif edilmektedir. Terbiye: Bir şeyi kademe kademe tedric ile kemaline erdirmektir².

Ayrıca İlâveli Lügat-i Osmanide terbiyeyi «Ahlâk ve keyfiyeti ruhaniyye ve cismaniyyeyi kemale erdirmek ve kemale erdirmeye mü-

(2) Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe tefsiri C. 1, Sh. 64.

nasıb hale mazhar kılmak ve muaheze edip azab ve ikab etmek» şeklinde tarif etmektedir³.

Bu ifade (tarif) den de anlaşılacağı gibi Elmalılı Hamdi Yazır'ın terbiye hakkındaki «... tedricen kemale erişdirmektir ki bunun eseri istıfa (seleksiyon) ve tekamül olur» fikri kuvvet bulmuş olmaktadır.

K. Kerim terbiyeyi «Rab» kelimesi ile ifade etmektedir. «Rab» ise terbiye manasına gelmekle beraber mürebbiye olarak manalandırılmıştır. İşte bundan dolayı «Rab» sadece (mürebbi) nin müradifi değil terbiyenin bütün gerekli hususlarına sahip kuvvetli ve mükemmel bir mürebbi demek olur. Bu münasebetle sahip ve malik manasına da gelir. Mesela ev sahibine «Rabbüddar» bir sermayenin malikine «Rabbülmal» denilir. Binaenaleyh her ne olursa olsun «Rab» denildiği zaman sadece malik ve sadece terbiye mefhumları değil ikisini de havi bütün icab ettirdiği vechelerine sahip, ebedi kudrete malik olan manasına gelir.

İmam Azam «Eğitim şahsiyeti ihya eden ve bozan şeyin anlaşılmasıdır.» diye tarif etmektedir. Demekki İmam Azam'a göre eğitimin menfi ve müsbet yönleri vardır. İyi insan yetiştirebilmek için müsbet eğitim uygulanmalıdır. O halde hangi eğitimin müsbet, hangi eğitimin menfi olduğunu iyi tesbit etmek gerekir.

İslam literatüründe eğitimi tarif eden gerek Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın ve gerekse İlaveli Lügat-i Osmani'nin tariflerini Ta Ha Süresindeki 49 ve 50. ayetler teyid eder durumdadır. «Fir'avn,» «Rabbin de kimmiş ey Musa?» dedi. «O da «Bizim Rabbimiz her şeye suret ve şeklini veren sonra da doğru yolu gösterendir,» dedi.»

Şu halde Allah bir eğitimci ise eğitimcilerin en büyüğüdür. Eğitimi bizzat Allah yaptığına göre en mukaddes meslek eğitimciliğidir.

Eğitim ve eğitimciliğin mukaddes oluşunun bir başka sebebi de her mesleğin uğraştığı ham maddesi insandan aşağıda veya onun emrinde bulunan bir takım şeylerdir. Ama insan eğitimcisi dünyaya hükmeden ve bütün yaratıkların en üstünü olan insanla uğraşmakta, ona şekil vermektedir. Hammaddesi insan olan bir meslekten daha mukaddes bir meslek olabilir mi?

İSLAM'DA EĞİTİMİN HAREKET NOKTASI

İslâmiyet insanın doğuştan temiz günahsız ve suçsuz olduğunu kabul eder. «Biz insanı en güzel bir surette yarattık.» (Tin Suresi, ayet, 4)

(3) İlaveli Lügat-i Osmani, Beyazıt kütüphanesi, Terbiye maddesi.

ayeti de bunun isbatıdır. Hıristiyanların inandığı gibi insan doğuştan günahkar olarak doğmaz. O halde aslında temiz doğan insan sonradan aile, okul, ve çevrenin tesiriyle iyi veya kötü olmaktadır.

Bir takım eğitimcilerin iddia ettiği gibi insan eğitime müsait değildir zannedilmemelidir. İnsan eğitilebilir. Ancak insan eğitimi çok zordur.

Eğitime müsait demek şekil almaya hazır demektir. Çünkü çocuk, cevheri icabı hayır ve şerri kabul edecek istidatta yaratılmıştır⁴.

İnsanın tabiatındaki kötü huyları kaldırıp atmak yerine bunların iyi yönde kullanılması, islahı düşünülmelidir. Zira insan psikolojisi buna daha meyyaldır.

Sadece bilmenin pratik hayatımızda önemi yoktur. İslam bilgi ile beraber sevgi, şefkat ve beşarete de önem verir. İslam aşk ve onun devamı olan merhamettir. Yunus Emre'nin tabiri ile «Yaratılanı Yaratandan ötürü hoş görmektir.»

İslam eğitiminin hedefini iyi insan yetiştirmek olarak daha önce belirtmişim. İyi insan yetişince halka hizmeti Hakk'a hizmetle bir tutacaktır.

Usanmaz kendini insan bilen Hakk'a hizmetten

Usanmaz kendini insan bilen halka hizmetten

prensibini tatbik eden iyi bir insan olduğunu isbat edecektir.

İslam gönüle ve kalbe de büyük önem verir. Mevlana Gazeliyle bunu güzel ifade etmiştir. «Benden asırlar sonra bu gazel Hazret-i Yusuf kıssası gibi meşhur olacaktır. Çünkü gönül toprak altında çürümez. Ben bunu gönülden söyledim.»⁵

Dikkat edilirse peygamberimize verilen mucizelerin içinde fiziki olanlar mevcuttur. Yani fizik kanunlarını alt üst etmiş hadiseler vardır. Ancak sosyoloji kanunlarını veya psikoloji kanunlarını ihlal eden mucize yoktur. Zira insanın ruh yapısı ve toplumun içtimai yapısı bozulduğu zaman tamirinin güç olduğunu Allah (C.C.) en iyi bilen olduğu için bunu bize bu şekilde belirtmiştir.

İslama göre insanın fıtratında bir takım kötü huylar bulunabilir. «Hatırla ki: Rabbin meleklere «Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım» dedi. Onlar «Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken yeryüzünde fesad çıkaracak, kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun» dediler.» (Bakara 30) Demekki insanda kan dökme ve fesat çıkarma gibi iki kötü huyun bulunduğu bu ayetten anlaşılıyor. Bu ayetin mealin-

(4) Gazzali, İhya, C. 3, Sh. 74.

(5) Ali Nihat Tarlan, Mevlana, İst., 1974, Sh. 55.

den anlaşılın hükümlerden biri de insanın yaratılışında bir hakim olma özelliği vardır. Zira bozma ve savaşıma sıfatlarının altında hakimiyet sıfatı vardır. İnsan hakim olmak ister. Hakim olurken de savaşır, kan döker. Bu savaş düşmanla olabildiği gibi nefisle de olur. O halde insanda mevcut olan hakim olma ihtirası iyiye yöneltilmiş olmalıdır.

İSLÂM EĞİTİMİNİN PRENSİBLERİ

İnsan bir imkanlar varlığıdır. Yani istenildiği şekilde ona yön ve biçim verilebilir.

İnsanı insanla eğitirken kendi düşüncelerine göre değil insan üstü kanunlardan gelen metodlara göre eğitilmelidir. Aksi takdirde tohumu yeşertirken ezer, kabiliyetleri geliştirirken körletir, neticede insanı insanın esiri haline getiririz.

Tesbit edilebilen İslamdaki eğitim prensipleri şunlardır.

1) IRSİYET PRENSİBİ

İnsanı insan yapabilmek için yalnız eğitmek veya yalnız eğitimle onu iyi bir insan yapmaya çalışmak kafi değildir. İnsan eğitiminde irsiyet de önemli bir faktördür. Anne ve babadan gelen genler çocuğun karakterinde ve eğitilmesinde önemli birer rol oynar. Bunun için İslam eğitimi ana ve babadan başlatır. İslam tohumluktan çıkıp fide haline gelmeden önce tarla ve tohum mesabesinde olan anne ve babaya yöneliyor. Eğitim doğumdan sonra başlamıyor, Tohum döneminden başlıyor. İslam tohumu bilmeden toprağa atmadığı gibi iyi bir tarla olmadan tohumu da tarlaya serpmiyor. Elinizde çorak bir arazi ve çürük bir tohum varsa ziraat yapmanız mümkün değildir. Allah (C.C.) K. Kerim' de «Toprağı verimli olan güzel bir memleketin bitkisi Rabb'inin izni ile çıkar. Fena ve verimsiz olan bir tarlanın bitkisi ise çıkmaz. Çıkarırsa da bir şey yaramaz. İşte ayetleri şükredecek bir kavim için böyle açıklarız.» (Araf, 58).

Bu ayet-i kerime'yi psikolojik açıdan izah eden Isfahani şöyle der: Çocuğun meydana gelişinde esas olan baba ve anadan intikal eden genlerdir. İşte baba ve ananın menisini meydana getiren besinlerin sıhhate aykırı ve haram olması çocukta tesirini gösterir⁶. Devamlı uyuşturucu

(6) Isfahani, Tafsilünneş'eteyn, 49.

kullanan bir anne ve babanın çocuğunun gerek bedenen ve gerekse zihnen sağlam ve sıhhatli olmaması bunun en güzel isbatıdır. Hatta İslâm şahsiyetin ve kabiliyetin irsen farklı olduklarını da belirtir. «Hepsi de aynı su ile sulanan bir birine komşu topraklar vardır. Onlarda biten meyvaların kimisini kimine lezzet ve tadda üstün kıldık.» (Ra'd, 13/4)

Bu ayetten de anlaşıldığı gibi, aynı toprakta ve aynı iklim şartlarında gelişen aynı su ile sulanan yanyana iki meyve nasıki vitamin, tad ve renk vs. bakımından farklılıklar gösteriyorsa aynı şartlar altında dünyaya gelen çocuklarda bir takım özelliklerden ve tesirlerden dolayı irsen farklı olabilirler.

Evet insanların hepsi birer meniden yaratılıyor. Fakat her meni aynı derecede kabiliyet ve huy intikal ettirmiyor. «Tabiatlar muhtelifdir, bazıları terbiyeyi zor kabul eder, bazıları kolay kabul eder»⁷. «Çocuğun beslenebileceği maddelerin ve emzirilen sütün incelenip araştırılması, emzirilen sütün temiz ve iyi olup olmamasındaki farklar da çocuğun karakter yapısına tesir eder.»⁸

İslam bunun için eğitimde irsiyete büyük önem verir. Çeşitli kapasitede insan yetiştirmek istiyorsak işi tohumdan ele almalıyız. **Meşhur filozof Kant** «Uygulanan eğitim tarzını bitkinin eğitim tarzı ile karşılaştırır. Eğer çuha çiçeği fidesinden yetiştirilirse o zaman çuha çiçeği tek renkli çiçekler verir. Şayet tohumundan yetiştirilirse o zaman da çiçeklerin renkleri değişik olur.» demektedir.

2) ÇEVRE PRENSİBİ

İslamiyet eğitimde yalnız irsiyet noktasında kalmaz. Çocuğun irsiyeti iyi olduğu halde bozuk çevrede yetişirse bu bozuk çevrenin tesiriyle bozulacağını kabul eder. Anne ve babasının kötü olduğu halde çocuğunun iyi bir eğitimle iyi olabileceğini de kabul eder. Çünkü İslamın bir hidayet anlayışı vardır. Babası müşrik olanların çocukları müslüman olarak İslam'a en iyi hizmeti vermediler mi? Babası iyi olduğu halde çocuğunun kötü yola düşmesini ne ile izah edebiliriz.

Bazı pedagogların yaptığı gibi İslam'da irsiyet mi çevre mi tartışması yoktur. Zira modern eğitim psikolojisi insan tohumunda ilahi iradenin tesirini kabul etmiyor. İslamiyet irsiyetin ve çevrenin saha ve sı-

(7) Gazzali, İhya, 3/56.

(8) İsfahani, a.g.e. 49.

nırlarını belirtmiş, ikisinin de tesirini kendi sınırları içinde belirterek kabul etmiştir.

İslâm, çevrenin tabiat, aile, ve okuldan meydana geldiğini kabul eder.

a) **Tabiatın Tesiri:** Tabiat insanı hem fiziki, hem ruhi, hem de mi-zaç yönünden tesiri altına alır. İlkel kavimlerde ateşe, güneşe, vs. tap-malar tabiatın inanç yönüne yaptığı en bariz misaldir. K. Kerim'de Hz. İbrahim'in kendi akıyla Allah'ı bulması esnasında geçirdiği o safhalar bunun en güzel misalidir. «Vaktaki İbrahim'in üzerini gece bürüdü, bir yıldız gördü. «Rabb'im budur» dedi. Yıldız batınca da batanları sev-mem dedi. Ayı doğarken görünce «Rabb'im budur» dedi. O da batınca Rabb'im bana doğru yolu göstermezse elbette (doğru yoldan) sapan topluluklardan olurum» dedi. Güneşi doğarken görünce «Rabb'im bu-dur, zira bu daha büyük» dedi. O da batınca dedi ki «Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım.» (Enam, 76 - 78)

b) **Ailenin Etkisi:** İslam aileye çok önem verir. Hele bu eğitimde daha da barizleşir. Hz. Peygamber (S.A.V.) «Her çocuk İslam fıtratı üzerine doğar. Ebeveyni yahudi ise yahudi, Hıristiyan ise hıristiyan ya-par.»⁹ Aile çocuğun hem milletini belirliyor, hem de inancını aşıyor. Kötüye ve kötülöklere karşı çocuğu koruyacak olan da aile ocağıdır. «Ey iman edenler, kendimizi ve ailenizi ateşten koruyunuz.» (Tahrim, Ayet 6) ayeti bu korumanın açık ve net bir ifadesidir.

«Aile kişiyi dinin istediği ferdi ve içtimaî olgunluğa eriştirmek, mü-kemmel bir ahlaki şahsiyete sahip kılmak için vazgeçilmez bir müesse-sedir.»¹⁰

İlk yaşlarda eğitim açısından ailenin tesiri büyüktür. Lisan ailede öğrenilir. Örnekle eğitimin ilk basamağı ailedir. Sevgi orada öğrenilir. Hürmet ve ikram oradan alınır. Şahsi ve içtimaî görevler orada yaşa-yarak öğrenilir. Mesuliyet duygusunun yeşerdiği yer de orasıdır. Kısaca biz ailenin damgasını taşıyoruz. Aile kendi dışındaki çevrenin tesirinden çocuğu koruyan bir müessesedir. «Hepiniz çobansınız, sürünüzden me-sulsünüz.» buyurulmuştur.

«Çocuk anne - babanın yanında ilahi bir emanettir. Onun kalbi saf bir cevherdir. Her türlü şekil ve renkten halidir. Verilen her şekli ka-bule müsait, kendisine yönelen her şeye meyleder vaziyettedir. Kendisi-

(9) Gazzali, Mizan el Amel, 64, Kahire, Tarihsiz.

(10) M. Yaşar Kandemir, İslam Ahlakı, 200.

(11) Buhari, Cuma, 11.

ne iyilik telkin edilir ve iyi işler yaptırılırsa çocuk iyi bir insan olarak yetişir. Saadete ulaşır.»¹²

«Çocuğun iyi ile kötünün farkına vardırıılarak terbiye edilmesi gerekir. Nelerin kötü nelerin iyi olduğu ona tedrici olarak anlatılmalıdır. Yemek adabı da küçük yaşlarda öğretilmelidir.»¹³

c) **Okulun Tesiri:** İslâm eğitimi okula layık olduğu değeri vermiştir. İslam'a göre okul aile ile beraber çalışmalıdır. Ailenin öğrettiği değerlere (Kıymet hükümlerine) ters düşmemelidir. Zaten İslam'ın kendisi bir okuldur.

İslam okulunda ilk eğitim okuma - yazma ile başlar. Zaten ilk inen ayet okuma emri ile başlamıştır. «Rabbi'nin adı ile oku ki o, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku senin Rabb'in nihayetsiz kerem sahibidir ki o kalemle (yazmayı) öğretti.» (Alak, 1 - 4).

3) HÜRRIYET PRENSİBİ

İslam'ın hürriyet anlayışı hiç bir felsefi eğitim anlayışında görülmemektedir. Hürriyet insanın her istediğini yapması demek değildir. Bütün kayıtlardan sıyrılması demek de değildir. Hürriyeti insan insana veremez.

İslam'da hürriyet iki vechede mütalaa edilir. Biri insanın iç aleminde hürriyete kavuşması birde zahiri alemde hürriyetinin bulunmasıdır.

Birinci manada hürriyet organik olandan ayrılmak, ondan bağları koparmak demektir. Sadece bu yeterli değildir. Maddi varlıklardan sıyrılınca Allah'a bağlanma zarureti de vardır. Gaye organik olandan aşırı alakayı kesip organik olmayana yönelmek ve bağlanmaktır.

Organik olandan da sıyrılmak yetmez. İnsanda organik olmayan putlar da vardır. Fena duygu, kötü arzu ve istekler insan şahsiyetinde bulunan putlar sayılır. İnsanın bu arzulara kulluk yapmaktan uzak kalması hürriyetine kavuşmasının en büyük vasıtasıdır. Fakat bunlardan uzak kalmak ta oldukça zordur.

İsfahani, organik olmayan duygu ve fikir alemimizde de bizim bazı putlarımızın bulunduğuna işaret ediyor. K. Kerim'de «Şimdi o kimseyi gör, dünya zevkini kendisine ilah edinmiş.» Buyrulan ayet-i kerime İsfahani'nin bu görüşüne bir delil teşkil etmektedir.

(12) Gazzali, İhya, 3/72.

(13) Gazzali, İhya, 3/72.

İnsan şahsiyetinin temelinde hürriyet vardır. Hürriyetsiz davranış mesuliyet taşımaz. İslam ilk önce hu hürriyeti kendi içimizde arar. Dıştaki insanların motive etmesinden önce nefsin duygu ve arzularının motive etmesinden kurtuluşu, gerçek hürriyet olarak tanınır. İç zincirlerden kurtulamayan insanlar için dış fikirlere esaretin ne sözü olur. Nefsinin arzularına esir olanı dıştaki insanların motive etmesi tabiidir.

İslam eğitiminin hürriyet prensibi kötü ile iyi olanı tercih etmede de görülür. «Biz ona iyi yol gösterdik.» (Beled, 10)

İslam düşünce hürriyetine de önem verir. Düşünme için imkanları seferber eder.

Daha öncede belirttiğimiz gibi İslam eğitimi gerçek hürriyeti organik olanla aşırı bağları koparmada arar. Aşırı bağlanma düşünceyi baltalar. Fikir üretimini durdurur.

İslâm eğitimi zorla bir fikir veya inancın kabul ettirilmesine karşıdır. Bu bakımdan eğitim, inanç ve değerlerin tamıtılması merhalesinde idendifike yolu ile davranışların iyi ve kötüsü gösterilir. Aksine insan zihin ve kalbine dışardan zorla bir şeyin sokulmasına karşıdır. «Dinde zorlama yoktur... Zira hak ile batıl iyice ayrılmıştır.» (Bakara, 256) Ayetlerin mealinden de anlaşılacağı gibi hak ile batılın ne olduğunu belirtmek vardır. Yoksa bir inancın zorla kabul ettirilmesi gibi bir fiiliyat İslam eğitiminde yer almaz.

Dışardan ne kadar müdahale edilirse insan şahsiyeti o kadar kendinden kaybedecek kendine yabancılaşacaktır.

4) TEKÂMÜL PRENSİBİ

İslâm eğitim ve öğretimdeki tekamül anlayışını insanın yaratılışındaki tekamüle dayandırır. Allah (C.C.) insanı nasıl yaratmış? Bu yaratılışın tekamülü nedir? Fert olarak insanın yaratılışındaki değişme noktaları nelerdir? Bütün bu görüşün üzerine eğitim ve öğretim kanun ve metodlarını nasıl kuruyor?

Bu metodlar insanın tekamülünde son safha olarak eğitimin rol oynadığı esasına dayanır. Bundan ötürü insanın yaratılış tekamülüne girmemizin sebebi bundan sonra izah edeceğim eğitim ve öğretimdeki tekamüle temel aramaktır. Zaten Allah (C.C.) ilk ve en büyük eğitimi olması sebebiyle O'nun eğitimi insan doğduktan sonra başlıyor. İnsanın özünü teşkil eden ruhlar aleminde başlıyor.

5) ZARURET PRENSİBİ

Eğitimci ve eğitilen her an için hür değıllerdir. Bazı faktörlerin tesiri altındadırlar. Bu faktörler mesela irsiyet, çevre, hürriyet, tekamül, dengeleme, hidayet vs. dir. Fakat biz burada kabiliyetleri göz önünde bulunduracağız.

En büyük eğitici olan Allah (C.C.) Kur'an-ı Kerim'de bu meseleyi şöyle izah ediyor. «Allah bir kimseye ancak gücü yettiğı kadar teklif eder.» (Bakara, 286) Elmalılı Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde şöyle der. «Allah'ın verdiğı görevler kulların yapabileceğı kadardır. Hatta gücünün altındadır. Gücü zorlanmaz. Güçlük ve zorluk vermez.»¹⁴

Minhac el Müteallim isimli eserde zeka testleri hakkında güzel bir ifade vardır. «Öğretmenin yeni başlayan çocuğun yapısını, zekalı ve geri zekalı oluşları yönünden iyi teşhis etmesi ve ona kabiliyeti nisbetinde öğretmesi ve takatının üstünde bir yük yüklememesi lazımdır. Eğer fazla üzerine varılırsa ilim tahsilinden ümidini keser, havai olur ve çocuğun öğretimi güçleşir.»

Bütün kabiliyetlerimiz eğitime müsait yaratılmıştır. Bunun için Maverdi akim dahi eğitileceğı kanaatindedir. «Yaratılıştan gelen akıl da olsa çiçeğini ancak eğitimle çıkarabilir. Tıpkı verimli olduğı halde bitkisini çıkarırken suya ihtiyacı olan toprak gibi.»¹⁵

Öğretmen daima orta seviyedeki öğrencisine göre ders vermelidir. Eğitim kanunları daima vasat insanı göz önünde bulundurmalıdır. «İslamiyet vasat insana göre kanunlar koymuş ve realist bir elastikiyet temin etmiştir.»¹⁶ Gazzali bunu daha ileri götürerek şefkat noktasına varmıştır. «Allah'ın yarattıklarına şefkatin Allah'a saygı duymak olduğunu bil. Senden istediklerini onlara vermelisin. Güçlerinin yetmediklerini onlara yüklememelisin. Onların kederi senin kederin olsun.»¹⁷ «Yine bunun gibi hekim her çeşit hastalığı bir ilaç ile tedaviye kalkışsa çoklarının katili olan eğitimci de öğrencilerinin hepsine aynı eğitim metodunu uygularsa çoklarını mahveder. Kalplerini söndürür. Aksine eğitimci öğrencisinin hastalığına, durumuna, yaşına, mizacına, uygulamaya ne kadar gücü yeteceğine dikkat etmelidir.»¹⁸

(14) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kur'an Tefsiri, C. 2, Sh. 997.

(15) Maverdi, Edebüddünya Veddin, 227.

(16) Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, 2/12.

(17) Gazzali, el Resailül Feraid, 216.

(18) Gazzali, İhya, 3/61.

6) MUVAZENE (Denge) PRENSİBİ

Maddi vücudumuzdaki hücrelerin görevi muvazene içinde cereyan edince nasıl insan sıhhatli oluyorsa, manevi hayatımızda da denge olursa manevi yapımız sıhhatli olacaktır.

İslam insan şahsiyetindeki unsurlar arasında bir dengenin bulunmasını ister. Eğitiminde de bunu gaye edinir. Hem insanın kendi içinde hem de diğer insanlar arasında, hem de toplumlar arasında bu dengeyi arar.

Dengeyi kainatta da görebiliriz, tabiat olaylarının kaderi bu muvazene üzerme cereyan eder.

Gazzali «Her işte ve davranışta nihai olarak aranan şey dengedir. Zira herşeyin hayırlısı ortasıdır. İfrat ve tefrit uygun görülmemiştir. Açlığın öneminden bahsederken tefrit derecede açlığın istendiği ve makbul olduğu gibi bir şey akla gelebilir. Fakat gerçek hiç de öyle değildir. İslam'ın hikmetindedir ki insan tabiatının son derece arzu ettiği ve aslına zararlı olan bir şeyden onu men ederken öyle titiz davranır ki geniş görüşü olmayanlar, aranan şeyin tamamen insan tabiatının zıddına olduğunu sanırlar. Bu titiz davranmadaki gayenin itidale riayet ve orta dereceyi bulmak olduğunu ince görüşlü bilginler anlar.» demektedir¹⁹.

Allah taala K. Kerim'de ortayı bulmanın lüzumuna işaret ediyor. Bunun da insanın tabiatındaki cimrilik özelliğinin eğitimi için emrediyor. «Elini boynuna bağlama, büsbütün de açıp israf etme ki sonra kınanmış olursun ve eli boş açığa kalırsın.» (İsra, 29)

Muvazene nasıl temin edilir? Ya arzular azaltır, yahutta melekerimizi çoğaltırız. Arzuları azaltmak doğru değildir.

Gazzali bu konuda şöyle demektedir. «Ademoğlu yaşadığı müddetçe şehvet, gazab, dünya sevgisi ve benzeri diğer kötü huylardan ayrılmaz. Bunun için terbiye boşunadır derler. Bu görüş yanlıştır. Bir grub bu fikre kapılmıştır. Bunlar sanıyorlar ki nefisle mücadele, bu sıfatları tamamen kökünden söküp atmak ve yok etmek içindir. Aldanmışlardır. Zaten öyle olamaz. Zira şehvet bir fayda için yaratılmıştır. İnsan fitratında zaruridir. Şayet insanın yemek iştahı kesilse hemen ölür. Cinsi isteği yok olsa nesil tükenir. Gazab tamamen yok olsa insan gelecek tehlikelere karşı kendini koruyamaz. Ve helak olur. Şehvetin aslı kaldıkça şehvete ulaştırılacak mal sevgiside yaşar ve bu hal kişinin servet edinmesini, malı korumasını temin eder. Aranan şehveti kökünden yok etmek değildir. İstenen bu arzuyu dengeye getirmektir. Ne ifrat ne de

(19) Gazzali, İhya, C. 3, Sh. 96.

tefrit ikisi ortası olmaktır. Gazab sıfatında da durum böyledir. Bunda da aranan korkaklık ve saldırganlık ortasında güzel bir gayret ve hamiyet sahibi olmaktır.»

7) ÖRNEK ALMA PRENSİBİ

İslâm eğitiminin en önemli prensiplerinden biri de örnek alma prensibidir. Örneksiz eğitim tam değildir. Nasıl ki görmeden ilim yapılamıyorsa, yani öğrenmek için görme organı büyük rol oynuyorsa aynı organın eğitimde de büyük değeri vardır. Terbiyede örnek bütün vasıtaların en tesirlisi, başarıya en yakınıdır.

Örnek iki uçludur. Ya müsbettir ya da menfi. Menfi örnekler hayatın son bulmasıyla biter. Müsbet örnekler daimidirler. Geçmişin örnek olan kişileri mutlak olarak insan meziyetlerinden birinde üstün olmuşlardır. O, o sahada örnek, olur. Öyle örnekler vardır ki bu meziyetlerin hepsini kendinde toplayabilir. Artık o her sahada örnek alınabilir.

İslâmi eğitim örnekte müşahedenin büyük rol oynadığını kabul eder. Bu yolla örnek alınmasını da emreder.

Kur'an'da Allah nasıl örnek alınması gerektiğini göstermiştir. «Gerçekten Allah'ı, ahiret gününü arzulayanlar ve Allah'ı çok zikredenler için size Allah'ın rasulünde pek güzel bir örnek vardır.» (Ahzab, 21)

Örnek olanın vasıfları önemli olduğu gibi örnek alanın vasıfları da önemlidir. Ayete bakınca Hz. Peygamberin hangi inanç yapısındaki insanlara örnek olabileceğini gösterdiği görülür. Örnek alanın psikolojik yapısı da önemlidir. Allah'a ve ahirete inanmayan için Hz. Peygamberin bir örnek olması çok zordur.

Büyük örnekler yalnız müşahede ile değil aynı zamanda işitme organının duydukları ile de olur.

Hz. Peygamberin örnek olması kendi devrinde kalmıyor. Geriye dönüp ona baktıkça istikbaldeki yollar aydınlanıyor. O yalnız o devrin insanlarının ışığı değil, halen ve gelecekte olan nesillerin de ışığıdır. «Gelmiş geçmiş insanlardan daha çok Hz. Muhammed kendi halkının kaderini şekillendirdiği sözü çok geçerlidir. O'nun ümmeti medeniyet yolunda ilerledikçe O'nu geride bırakmalarına rağmen her adımlarında yetki ve rehberlik için O'na baş vurmaktadırlar.»²⁰

İslâm'da örnek almak demek körü körüne taklit etmek demek değildir. İslam, taklit yerine tahkike daha çok kıymet verir. «Kur'an başın-

(20) A. L. Tibawi, The Idea of Guidance in İslam,» İslamic Quarterly, vol, 3/140, London, 1956.

dan sonuna kadar kuru taklitçiliği açık ve şiddetli bir şekilde kötüle-
mekle doludur. Aynı zamanda Kur'an esas düşünce ve şahsi araştırma-
yı buyurmaktadır. Dünyada hiç bir din kitabı tabiatı inceleme mesele-
sinde bu kadar ısrar etmemiştir.»²¹

8) CEZA PRENSİBİ

İslam diğer prensipler gibi ceza prensibini de insan tabiatında te-
mellendirir. Ceza meselesinde İslam bilgi, mesuliyet ve cezanın arasın-
da ilgi kurar. Bilgisizlikten doğan suçlarla, bilindiği halde işlenen suç-
lara aynı cezayı uygulamaz. «Allah bir kavmi hidayete ulaştırdıktan son-
ra nelerden sakınacaklarını kendilerine açıklamadıkça onları sapıklık-
la mesul tutacak değildir.» (Tevbe suresi, 115)

Adem peygambere ilk önce bilgi veriliyor. Bilgiyi aldıktan sonra
da neyin iyi neyin kötü olduğu öğretiliyor. «Ve biz demiştik ki, Ey Adem
sen eşinle cennette kal. Onun nimetlerinden ikinizde bol bol yiyin, fa-
kat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa yanlış yapanlardan olursunuz.» (Ba-
kara, 35).

İslam eğitiminde uygulanan ceza usulleri çeşitli şekilde sınıflandı-
rılmıştır. Bu sınıflandırma hemen hemen insanlar arasındaki cezaları
hatırlatıyor.

İnsanoğluna uygulanan ilk cezaya baktığımız zaman günümüz talim
ve terbiye işleminde uygulanacak en önemli ceza usulü ortaya çıkacak-
tır.

a) **Eğitim Çevresini Değiştirmek:** Bu tip cezayı ilk merhalede yaz-
mamızın sebebi ilk uygulanan ceza oluşundandır. «Ve biz demiştik ki,
Ey Adem sen eşinle cennette kal. Onun nimetlerinden ikiniz de bol bol
yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa yanlış hareket edenlerden
olursunuz. Nihayet şeytan onları cennetten kaydırды. Ve içinde bulun-
dukları nimetten onları çıkardı. Ve biz de «birbirinize düşman olarak
buradan inin. Yeryüzünde sizin bir vakte kadar yerleşmek ve menfeat-
lenmek vardır.» demiştik. (Bakara, 35 - 36)

İnsan neslinin, Allah'a karşı işlediği suçun cezası onun yaşadığı or-
tamin değiştirilmesi şeklinde olmuştur. Böylece eğitim çevresini deği-
ştirmek ilk ve zamanımızın en modern ceza usullerinden olmuştur.

b) **Dayak:** İslam eğitiminde dayak en ağır cezalar arasındadır. En
son çare olarak baş vurulur. Umumiyetle mürebbiler değil de devletin

(21) Muhammed Hamidullah, Educational System in the Time of the Prophet,
Islamic Culture vol, 13, London.

ceza uygulamalarında görülür. Bazı suçlarda dayağın uygulandığını görüyoruz.

Ayet ve hadislerde görüldüğü gibi eğitimde dayak vardır. Fakat onun suçları belirtilmiştir. Hatta en son çarenin de dayak olduğu anlaşılmaktadır. Dayak uygulamasına geçilmeden Allah (C.C.) iki merhale-den geçmeyi emrediyor. a) Öğüt b) Tecrit etme.

Dayağın eğitimdeki yeri İslam eğitimcileri ve alimleri tarafından çok tartışılmıştır. «Onlar için önce nasihat, tenbih, ihtar, korkutma ve tecrit etme fayda vermezse ancak o zaman dayağa baş vurulur ki bu zorlayıcı ve zecri bir cezadır.»²²

Öğretmenler, anne ve babalar terbiye vereceğiz diye çocuklara baskı yapmamalıdır. Muhammed b. Zeyd öğretmen ve öğrenciler hakkında yazmış olduğu eserinde «Öğretmen kendinden bilgi öğrenmekte olan çocukları cezaya çarptırmak mecburiyetinde olunca üç kamçıdan fazla vurmamalıdır.» der.

c) Azarlama: Cezada azarlama önemli bir yer tutar. Bazı insanlara şiddetle yapılan ikaz yeterli olur. Ancak İslam azarlamasının yerine ve zamanına dikkat edilmesini ister. Kuran-ı Kerimde bu husustada güzel bir misal vardır. «Musa kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce» Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız Rabbinizin emrini (Beklemeyip) acele mi ettiniz?» dedi. (Tevrat'ın yazılı olduğu) levhaları yere attı ve kardeşinin (Harun'un) başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi), «Anam oğlu, bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle beraber tutma.» dedi. (A'raf, 150) Bu ayetten de anlaşılacağı üzere eğitimci öğrencisini veya baba oğlunu bir topluluk huzurunda azarlamamalı. Harun A.S. topluluk huzurunda gururu rencide olacağı için Hz. Musa'dan böyle davranmamasını istiyor.

d) Affetmek: Gerekli zaman ve zemini bulamayan bitki gelişemez. Gelişmediği için onu kesip atamayız, su verip besleriz. Su vermek onu kesmekten bağışlamaktır. «Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.» (A'raf, 199)

Daha önce çevreyi değiştirmek, dayak, azarlama gibi ceza usullerinde yer ve zamana göre belki bir mahzur olmayabilir ama hiçbir sevapta bulunmayabilir. Fakat suça afla karşılık vermede sevap da vardır. «Suçun karşılığı denk bir cezadır. Fakat kim affeder ve ıslah eder-

(22) Hıfzurrâhman Raşit Öymen, İslamiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri, İ.F. Dergisi, 10, 79, Ankara, 1963.

se onun mükafatı Allah'a aittir. Her kim de sabredip suçu bağışlarsa işte bu işlerin en hayırlısındanandır.» (Şura, 40 - 42)

Denilebilir ki suçun en iyi karşılığı affetmektir. Affedemeyenler iyi eğitimci olamazlar. İslamın eğitim metodu, bu bağışlama ile doruğuna ulaşır. Takdir edilmelidir ki en ağır ceza afdır. Affeden belki ağır bir yükün altına girdiğini hisseder ama o nisbette de suçluda düzelmelere yol açar.

e) **İyilik:** Her suç cezalandırılacak manasına gelmez. Mademki ceza işlenen suçun önlenmesini hedef alır. Öyle ise eğitimci hangi suçun hangi yolla önleneceğini iyiden iyiye kestirmelidir. Eğitimde en büyük ceza afdır demiştik. Fakat onun da ötesinde iyilik vardır. Cezada en büyük merhale suçluya iyilik yapmaktır. «Hem iyilikle kötülük müsavî olmaz. Sen kötülüğü iyilikle önle.» (Fussilet, 34)

İslam eğitiminde cezanın nihai hedeflerinden biri de suçu işleyenini kazanılmasıdır. Bunun yoluda kötülüğe iyilikle cevap vermektir. Kötülüğe iyilikle cevap vermek için gerekli güzel hasletlerden biri de sabırdır. Eğitimci sabırla yoğrulmuş olmalıdır. «İyilikle kötülüğü önleme hasletine ancak sabredenler kavuşturulur.» (Fussilet, 35)

Eğitimde bir suça herhangi bir ceza uygulandığında netice alınmazsa veya aksi tesir yaparsa hemen uygulanan cezayı iyiliğe çevirmek İslam eğitiminin metodlarından biridir. Nasılki eğitimcinin öğrettiklerini çocuğun kabiliyetlerine göre ayarlaması gerekiyorsa cezayı da karşısındaki talebenin şahsiyetine göre ayarlamalıdır. «Sonra bu cezanın yerine iyilik ve selamet verdik. Derken çoğaldılar.» Ayeti de bu fikrimizin İslami yönden ne derece isabetli olduğunu teyit etmektedir.

9) SEVGİ ve MERHAMET PRENSİBİ

Sevgisiz eğitim düşünülemez. Çelik susuz olamaz. İnsanın suyu da sevgisidir. Bu bakımdan İslam, çocuğun eğitiminde ve insanlar arasındaki münasebette sevgi ve merhamete baş köşeyi ayırmıştır.

Merhamette bir sebep sonuç ilişkisi vardır. İlahi merhameti kazanmak için kula merhamet etmemiz mecburidir. Ne kadar merhamet edilirse o kadar da kazanılır. «Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.» Hadis-i Şerifi bunu ifade etmektedir²³.

Öğrenci sevgisi evlat sevgisinden neş'et eder. Çocuğunu sevmeyen eğitimci öğrencisini sevemez. Hz. Aişe (R.A.) dan rivayet edildiğine göre: «Bir arap köylüsü Peygamberimize gelmiş «Ey Allah'ın Rasülü! Siz ço-

(23) Buhari, Kitap el Edeb, 18, 27.

cukları sever öpermissiniz? Biz çocukları sevip okşamayız.» Peygamber efendimiz: «Allah senin gönlünden merhamet ve şefkati çekip çıkardıysa ben ne yapayım.» der.

Sevmek için merhamet gereklidir. Sevgisi olmayan kalpten merhamet, merhamet olmayan kalbden de sevgi fıskırmaz.

